

K9D

2471

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.Драгоманова

КУЗЬМЕНКО Юлія Василівна

УДК 37.035.3: 373.65

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ УЧНІВ
ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ ПРАЦІ**

13.00.02 – теорія і методика трудового навчання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

НБ НПУ

Київ – 2006

100207839

2603

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Південноукраїнському регіональному інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Слюсаренко Ніна Віталіївна,
Херсонський державний університет,
доцент кафедри педагогіки та психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Павлютенков Євген Михайлович,
Запорізький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти, завідувач кафедри управління
розвитком освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Янцур Микола Сергійович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри професійної педагогіки і трудової
підготовки.

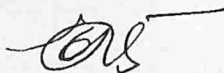
Провідна установа: Криворізький державний педагогічний університет,
кафедра педагогіки і методики трудового навчання,
Міністерство освіти і науки України, м. Кривий Ріг.

Захист відбудеться 14 листопада 2006 року о 14 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.05 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано „13” жовтня 2006 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.П.Гнеденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним із пріоритетних завдань національної системи освіти є формування особистості з високою культурою праці. Це пояснюється тим, що в нашій країні на сучасному етапі її розвитку дуже гостро постає проблема культури людини, невід'ємною складовою якої є культура праці. Підвищення її рівня є показником ступеня реалізації потенційних можливостей індивіда і дає змогу досягти у трудовій діяльності більш високих результатів, задоволення від яких стимулює людину до самореалізації, самовдосконалення, творчості.

У сучасному суспільстві існує протиріччя між вимогами виробництва до рівня сформованості культури праці молодого покоління та рівнем підготовленості випускників шкіл.

Подолати це протиріччя можна за умови формування в молоді високого рівня культури праці у процесі їхнього навчання в освітніх навчальних закладах. На це вказують багато науковців (Н.Н.Бондарьова, В.К.Сидоренко, Г.С.Шевченко, Г.В.Терещук та інші), які обґрунтовують особливу значущість такої роботи в умовах становлення нових соціально-економічних відносин у нашій державі, інтеграції її до Європейського Союзу, входження у світовий освітній простір.

Серед інших загальноосвітніх дисциплін саме трудове навчання має значні потенційні можливості щодо формування культури праці школярів. На цьому неодноразово наголошували Г.В.Беленька, О.Б.Буднік, О.І.Гедвілло, М.С.Скаткін, М.П.Тименко, Д.О.Тхоржевський та інші науковці.

Дослідженню різних аспектів методики трудового навчання присвятили свої праці Р.С.Гуревич, Л.І.Денисенко, П.В.Дмитренко, О.М.Коберник, Г.С.Левченко, В.М.Мадзігон, В.Я.Науменко, О.Т.Шпак, С.М.Ящук та інші.

С.В.Журавель, Д.М.Зембицький, О.І.Голкіна, С.В.Лісова, В.П.Струманський, Б.М.Ханін розглядають теоретичні аспекти означеної проблеми. Так, С.В.Журавель досліджував формування у старшокласників культури сільськогосподарської праці у процесі дослідницької роботи, Д.М.Зембицький – формування у старшокласників культури праці в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, О.І.Голкіна – формування культури праці молодших школярів, С.В.Лісова – педагогічні основи формування культури праці учнів у процесі трудового навчання і виховання, В.П.Струманський – формування політехнічних умінь і навичок культури праці учнів середньої спеціальної школи, Б.М.Ханін – формування культури праці учнів на заняттях у шкільних майстернях. Методичні аспекти формування культури праці розкриваються лише в деяких дослідженнях, серед яких робота О.Б.Авраменка, присвячена формуванню культури праці школярів у процесі проектно-технологічної діяльності на уроках технічної праці.

Разом з тим методика формування культури праці учнів основної школи належить до нагальних і недостатньо розроблених питань. Зокрема, не розглянуті методичні аспекти формування культури праці школярів на уроках обслуговуючої праці, а це означає, що педагоги-практики, на жаль, не мають чітких рекомендацій щодо того, як треба вирішувати дану проблему під час вивчення певних розділів і тем навчальної програми, і тому часом діють інтуїтивно. Як наслідок, процес оволодіння учнями елементами культури праці має спонтанний характер. Разом з тим предмет трудового навчання має свою специфіку, яка відрізняє його від інших навчальних дисциплін. Актуальність та недостатність наукових розробок з означеної проблеми, її важливість у соціально-педагогічному аспекті зумовили вибір теми нашого дослідження: „**Методика формування культури праці учнів основної школи на уроках обслуговуючої праці**”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом наукової роботи Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів як складова теми „Теоретико-методологічні основи вдосконалення системи освіти та поліпшення її кадрового забезпечення” (державний реєстраційний номер 0104U010624). Тема дисертації затверджена вченою радою Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (протокол № 6 від 26 жовтня 2004 року) та узгоджена в бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 1 від 31 січня 2006 року).

Об'єкт дослідження: трудове навчання учнів основної школи.

Предмет дослідження: методика формування культури праці учнів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати і практично перевірити методику формування культури праці учнів основної школи на уроках обслуговуючої праці.

Гіпотезою дослідження є припущення, що формування культури праці учнів основної школи на уроках обслуговуючої праці буде більш ефективним за умов:

- педагогічного управління процесом формування культури праці учнів;
- відбору форм і методів трудової підготовки школярів на основі особистісно орієнтованого підходу;
- діагностики стану сформованості культури праці учнів та своєчасної корекції результатів у процесі трудового навчання.

Відповідно до мети і гіпотези поставлено такі завдання дослідження:

1. Розкрити основні підходи до визначення понять „культура людини”, „культура праці”, „культура праці учня”. Проаналізувати сучасний стан проблеми в педагогічній теорії і практиці загальноосвітньої школи.

2. На основі аналізу науково-педагогічної та методичної літератури, досвіду трудової підготовки учнів у загальноосвітніх навчальних закладах виявити проблеми формування культури праці, її функції та структуру.

3. Розробити модель формування культури праці учнів основної школи у процесі трудової підготовки та методичні рекомендації щодо її впровадження в навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу.

4. Експериментально перевірити ефективність запропонованої методики щодо формування культури праці учнів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці.

Методологічною основою дослідження стали положення філософії про сутність культури та матеріалістичний підхід до неї, наукові положення про природу особистості; про працю як основу життя людини; про становлення особистості у процесі трудової діяльності; про індивідуальний стиль діяльності; про зв'язок теорії з практикою.

Теоретичною основою дослідження є концепція духовного виховання особистості як суб'єкта культури та моральності, визначення культури як системи цінностей, що впливає на процес її виникнення, оновлення, розвитку; концепція особистісно орієнтованого виховання; психолого-педагогічна концепція теорії діяльності; теорія та методика трудового навчання; теоретичні положення науковців щодо формування вмій і навичок культури праці; законодавчі та нормативні документи (Закони України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, концепції національного виховання та реформування загальної середньої освіти, громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, „Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті”, Державний стандарт освітньої галузі „Технологія”).

У процесі теоретичного вивчення проблеми й організації дослідно-експериментальної роботи було використано різні методи дослідження:

- теоретичні: аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, методичної літератури, нормативно-правових документів, періодичних видань з проблеми дослідження, навчальних програм, підручників та посібників з трудового навчання; метод теоретичного моделювання; методи системного аналізу;

- емпіричні: діагностичні методи (анкетування, бесіда, опитування, інтерв'ю); обсерваційні методи; праксиметричні методи (аналіз продуктів діяльності учнів, посібників, підручників); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний); статистичні та математичні методи; метод аналізу ретроспективного особистого досвіду.

Експериментальною базою дослідження стали загальноосвітні школи м. Херсона № 13, 20, 41, 55, 56; Херсонської області: Цюрупинська ЗОШ № 2 та Скадовська ЗОШ № 1; ЗОШ № 27 м. Хмельницького; а також Південно-український регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів

м. Херсона та Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського.

Різними видами дослідно-експериментальної роботи було охоплено 792 учні та 841 вчитель.

Організація дослідження. Дослідження проводилося протягом 1999-2006 років у три етапи.

На *першому етапі* (1999-2000 рр.) – здійснено аналіз філософської, соціальної, психолого-педагогічної, методичної літератури та нормативно-правових документів щодо вирішення проблеми формування культури праці школярів, визначено її методологічні та теоретичні основи, з'ясовано сучасний стан проблеми, визначено мету, завдання, основні напрями дослідження та розроблено методичку його проведення.

На *другому етапі* (2000-2005 рр.) – проведено дослідно-експериментальну роботу з метою перевірки ефективності розробленої моделі формування культури праці учнів у процесі трудової підготовки та методики формування культури праці учнів на уроках обслуговуючої праці.

На *третьому етапі* (2005-2006 рр.) – проаналізовано, систематизовано та узагальнено отримані результати, проведено їх статистичну обробку, сформульовано висновки дослідження, оформлено текст дисертації, розроблено методичні рекомендації „Формування культури праці учнів основної школи”.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що уточнено сутність понять „культура праці”, „культура праці учня”; розкрито зміст і структуру культури праці учнів 5-9 класів; уперше розроблено модель формування культури праці учнів основної школи та комплекс методів і засобів, спрямований на її впровадження в навчально-виховний процес сучасної школи; експериментально перевірено ефективність впливу даного комплексу на формування культури праці особистості на уроках обслуговуючої праці, визначено рівні сформованості культури праці школярів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що впровадження отриманих результатів в навчальну діяльність закладів освіти буде сприяти вирішенню проблеми формування культури праці учнів основної школи на уроках обслуговуючої праці і може бути безпосередньо використано вчителями у трудовій підготовці школярів. Одержані висновки і розроблені науково-методичні рекомендації можуть успішно використовуватися вчителями загальноосвітніх шкіл на уроках обслуговуючої праці, викладачами та студентами вищих педагогічних навчальних закладів та в системі підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання.

Особистий внесок автора в одержання наукових результатів. Усі теоретичні й експериментальні результати дослідження дисертанткою здобуто і отримано самостійно.

У методичних рекомендаціях „Формування культури праці учнів основної школи”, написаних у співавторстві з Н.В.Слюсаренко, особистим внеском автора є розробка методичних аспектів формування культури праці учнів основної школи у процесі трудової підготовки.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій дисертаційної роботи; використанням комплексу методів дослідження, що відповідають його об'єкту, предмету, меті й завданням; кількісним і якісним аналізом експериментальних матеріалів; статистичною обробкою кількісних даних педагогічного експерименту та терміном його тривалості; позитивними результатами впровадження основних положень дослідження у процесі трудової підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення результатів дослідження обговорено й схвалено на: Міжнародних науково-практичних конференціях: „Проблема цілісного розвитку особистості студента як суб'єкта педагогічної взаємодії” (м. Донецьк, 2005 р.), „Історико-педагогічні дослідження: методологія, періодизація, методика” (м. Херсон, 2005 р.), „Взаємодія міліції та органів освіти з профілактики делінквентної поведінки учнівської молоді” (м. Херсон, 2005 р.), „Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці” (м. Івано-Франківськ, 2005 р.), „Формування професійної компетентності вчителя в умовах європейської інтеграції” (Київ-Житомир, 2005 р.), „Інноваційні технології в професійній підготовці вчителя трудового навчання: проблеми теорії і практики” (м. Полтава, 2006 р.), „Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (м. Вінниця, 2006 р.), „Чорнобильська катастрофа: 20 років потому (інтердисциплінарні аспекти)” (м. Житомир, 2006 р.); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Питання викладання трудового навчання та креслення в закладах освіти” (м. Херсон, 2001 р.), „Проблеми формування конструкторсько-технологічних знань та вмін студентів вищих навчальних закладів” (м. Херсон, 2005 р.), „Сучасні педагогічні технології формування готовності молоді до соціально-виробничої адаптації в профільному та професійному навчанні” (м. Херсон, 2005 р.); на Всеукраїнському методологічному семінарі „Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи” (м. Глухів, 2005 р.), у виступах перед учителями трудового навчання на методичних об'єднаннях (м. Херсон, 1999-2005 рр.).

Основні положення дисертаційної роботи доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедр менеджменту освіти і виховної роботи та вченої ради Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів.

Результати дослідження впроваджено у практику роботи Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів м. Херсона (довідка № 01-23/155 від 18.04.2006 р.) та обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського м. Кіровограда (довідка № 10 від 10.02.2006 р.) під час проведення лекцій, у ході організації практичних і самостійних занять, педагогічної практики слухачів курсів підвищення кваліфікації тощо; в загальноосвітніх закладах м. Херсона: гімназія № 20 (довідка №15/01-03 від 01.02.2006 р.), загальноосвітніх школах I-III ступенів: № 13 (довідка № 204/01-21 від 28.12.2005 р.), № 41 (довідка № 23 від 21.02.2006 р.), № 55 (довідка № 47 від 21.02.2006 р.), № 56 (довідка № 183 від 15.03.2006 р.); Херсонської області: Цюрупинська спеціалізована школа I-III ступенів № 2 (довідка № 19 від 30.01.2006 р.) та Скадовська спеціалізована школа I-III ступенів № 1 (довідка № 52 від 25.04.06 р.); спеціалізована загальноосвітня школа № 27 м. Хмельницького (довідка № 344 від 22.02.2006 р.).

Публікації. Результати дослідження відображено у 14 публікаціях, серед них: 7 одноосібних статей у фахових виданнях, 6 одноосібних статей в інших наукових і науково-методичних виданнях та методичні рекомендації, написані у співавторстві.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження становить 211 сторінок, з яких 180 сторінок основного тексту. Робота містить 8 таблиць, 7 рисунків, 6 додатків на 10 сторінках. Список використаних джерел складається з 245 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми досліджуваної проблеми, сформульовано об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання роботи, окреслено її методологічну основу, розкрито етапи педагогічного дослідження, наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наведено дані про апробацію дослідження та впровадження результатів у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів.

У першому розділі „Теоретичні основи формування культури праці особистості” – здійснено теоретичний аналіз філософських, соціологічних, культурологічних, психолого-педагогічних проблем впливу культури праці на розвиток особистості; розкрито основні шляхи до визначення сутності понять „культура людини”, „культура праці”, „культура праці учня”; проаналізовано сучасний стан процесу формування культури праці учнів основної школи у процесі трудового навчання, виділено основні елементи та структурні складові культури праці школярів.

У розділі представлено аналіз наукової та методичної літератури, досліджень науковців (Б.І.Адаскін, С.А.Анісімов, А.А.Гілев, Б.В.Беновицкий, В.К.Жуков, М.Р.Журавльов К.Ф.Низомов, О.І.Іголкина, С.В.Лісова та інші), який доводить, що культура праці має неабиякий вплив на розвиток особистості, на рівень культури людини, а також виступає підґрунтям для формування будь-якого виду культури. Розкриваючи різні підходи дослідників (історичний, соціальний, педагогічний) до визначення понять „культура людини” і „культура праці” наголошувемо, що в ході дослідження культури праці учнів слід дотримуватися таких принципів: визначення культури праці через результати навчально-трудової діяльності школярів; визначення культури праці на основі процесу такої діяльності; визначення культури праці як досвіду попередніх поколінь, що склався історично.

Розглядаючи проблему історичного розвитку культури праці (від первісного суспільства до епохи постіндустріального суспільства), дійшли висновку, що це питання залишається гострим, тому виникає необхідність сьогодні вирішувати проблеми, пов'язані з культурою молодого покоління в цілому та з формуванням культури праці майбутньої генерації трудівників зокрема. Адже культура людини – це рівень її освіченості й вихованості, який виявляється в ході життєдіяльності особистості. Вона завжди виховується цілісно і протягом усього життя людини, але основний тягар щодо формування культури особистості традиційно покладають на школу.

Невід'ємною складовою культури людини є культура праці. Вона в нашому дослідженні визначена як комплекс інтегративних якостей особистості, що поєднує знання, уміння, навички, переконання, поведінку та практичні дії, що проявляються у процесі трудової діяльності людини та підвищують ціну робочої сили на ринку праці.

У процесі дослідження виявили, що культура праці робітника дещо відрізняється від культури праці учня. Під нею ми розуміємо сукупність сформованих культуровідповідних якостей індивіда, що базується на свідомому засвоєнні, збереженні, примноженні школярем спеціальних знань, умінь, навичок, досвіду, які зумовлюють дієвість його поглядів і переконань.

Формування в учнів культури праці – одне із завдань державної програми трудового навчання. Водночас аналіз сучасного стану вирішення даної проблеми в умовах загальноосвітньої школи свідчить, що на сьогодні майже не розроблено методику формування культури праці школярів, зокрема методику проведення цієї роботи на уроках обслуговуючої праці. Це підтверджує аналіз проведених бесід, анкетування, спостереження, вивчення передового досвіду, в ході якого було зроблено висновок, що переважна більшість учителів має можливість і бажання для вирішення даної проблеми, але під час навчання у вищих навчальних закладах та підвищення кваліфікації вони не отримали відповідної підготовки.

Немає також необхідного методичного забезпечення, не існує моделі формування культури праці учнів основної школи, а відповідно, й комплексу методів і засобів, спрямованих на її реалізацію в умовах навчально-виховного процесу школи. Як наслідок, за даними констатувального експерименту, більшість учнів має низький рівень сформованості культури праці учнів, що позначається на якості загальної підготовки молоді до трудової діяльності у процесі трудового навчання.

До того ж результати анкетування показали, що адекватне уявлення про культуру праці мають тільки 20,6 % вчителів та 1,9 % учнів. Значна кількість респондентів правильно називає тільки деякі елементи культури праці, залишаючи поза увагою більшість з них. Тоді як оволодіння учнями основними елементами культури праці є дуже важливим.

Дослідження, проведене серед учителів загальноосвітніх шкіл, довело, що найбільш доцільно формувати в учнів такі елементи культури праці: уміння і навички планувати роботу, аналізувати зразок та умови завдання, працювати в колективі, готувати робоче місце й утримувати його в порядку, економно витрачати час, дотримуватися правил безпеки та гігієни праці, читати графічну документацію, економно розмічати та використовувати матеріали, уміння раціонально добирати матеріали, раціонально і правильно добирати інструменти, вимірювальні й креслярсько-графічні вміння.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виділено і обґрунтовано функції культури праці (пізнавальна, інформаційна, виховна, комунікативна, нормативна, адаптаційна, духовна, творча, економічна, організаційна, гуманістична, світоглядна) та доведено, що в ході реалізації цих функцій в учнів формується не тільки культура праці, а й культура навчальної діяльності та інші складові культури людини.

Основною характеристикою культури праці є її структура. У своєму дослідженні ми спиралися на розроблену С.В.Лісовою структуру культури праці учнів, що являє собою єдність мотиваційного, морально-ціннісного, організаційно-діяльнісного та контрольного-оцінного компонентів. Виходячи із специфіки предмета "Трудове навчання", ми розширили дану структуру такими компонентами: естетичний, екологічний, техніко-технологічний, економічний, світоглядний. Це дало змогу охопити усі вищевказані елементи культури праці учнів та показати, що процес формування культури праці учнів нерозривно пов'язаний зі здобуттям точних і глибоких знань, умінь, навичок, з підготовкою до майбутньої трудової діяльності, формуванням трудової мобільності та трудової компетентності особистості.

Усі названі складові культури праці учня утворюють своєрідну систему, результатом функціонування якої стає нарощення людського капіталу, тобто сукупність всіх продуктивних рис працівника, рівень сформованості яких залежить від освіти, здоров'я й економічного достатку людини, зокрема від того,

які знання загальноосвітнього і спеціального характеру, навички та накопичений досвід мають суб'єкти виробничого процесу. У дисертації процес формування культури праці розглядається як один із видів інвестицій у людський капітал, нарощення якого залежить від культури праці учня – майбутнього працівника будь-якої сфери діяльності.

У другому розділі „Формування культури праці учнів основної школи на уроках обслуговуючої праці” представлено модель формування культури праці учнів основної школи, методика та особливості формування культури праці учнів у навчально-трудої діяльності на уроках обслуговуючої праці, проаналізовано хід і результати експериментального дослідження.

Виходячи із структури, функцій формування культури праці та педагогічних принципів навчання та виховання, було розроблено модель формування культури праці учнів основної школи (рис. 1), яка передбачає розгорнутий у часі педагогічний процес, що включає всі компоненти взаємодії дитини з соціальним простором.

Упровадження моделі в навчально-виховний процес здійснювалося поетапно і передбачало розвиток особистості за напрямками: особистісно-культурним, діяльнісно-професійним та суспільно-історичним.

Аналіз методичної літератури, вивчення передового досвіду роботи учителів трудового навчання, власний педагогічний досвід дали підстави зробити висновок, що для ефективного впровадження запропонованої моделі у навчально-виховний процес на уроках обслуговуючої праці доцільно застосовувати не окремі методи і засоби, а своєрідний комплекс, у якому логічно впорядковані всі складові. А саме: репродуктивна, творча, винахідницька, пізнавальна, дослідницька та інші види діяльності школярів, індивідуальні та групові форми виконання навчально-трудої завдань, різноманітні засоби навчання (слово вчителя, наочні посібники, предмети декоративно-ужиткового мистецтва тощо), традиційні та інноваційні методи навчання (пояснення, ілюстрації, демонстрації, робота з навчальною літературою, диспути, ігри, творчі завдання, проекти тощо). Усі складові даного комплексу було підібрано відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів 5-9 класів, специфіки предмета „Трудове навчання”, змісту навчального матеріалу окремих модулів програми, інтересів та потреб школярів, їхніх нахилів, потенційних можливостей, досвіду та рівня сформованості культури праці.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на уроках обслуговуючої праці в 5-9 класах та проходила у звичайних умовах навчально-виховного процесу, тобто без порушення структури проведення занять, змісту державних навчальних програм. Учні експериментальних і контрольних груп працювали за одними й тими самими підручниками, тематично-календарними планами, в умовах однакового матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного

процесу. Склад контрольних і експериментальних груп протягом усього періоду дослідження був незмінним. Усі школярі на початку проведення експерименту мали приблизно однаковий рівень сформованості культури праці.

Рис. 1. Модель формування культури праці учнів основної школи

На першому етапі дослідження за допомогою спеціально розроблених завдань проведено діагностику сформованості культури праці учнів та розподілено їх за такими рівнями: високий, середній і низький. Критерії, за якими визначали рівень оволодіння школярами основними елементами культури праці,

були добре відомі та зрозумілі не тільки вчителям трудового навчання, а й дітям контрольних і експериментальних груп.

Аналіз результатів констатувального експерименту показав, що у школярів, які входили до контрольних та експериментальних груп, сформованість основних елементів культури праці була приблизно на однаковому рівні, а саме: переважна більшість учнів мала низький (понад 35 %) або середній (понад 48 %) рівень сформованості основних елементів культури праці.

У ході дослідження було виявлено можливості формування культури праці учнів, закладені у програмі трудового навчання, розроблено комплекс методів і засобів навчання, спрямований на процес оволодіння школярами основними елементами культури праці, а також методичні рекомендації щодо використання даного комплексу на уроках обслуговуючої праці, які було апробовано під час формувального експерименту.

Запропонована методика формування культури праці учнів 5-9 класів передбачала поєднання під час уроків традиційних та нетрадиційних форм і методів, використання сучасних технологій активного навчання, організацію проектно-технологічної діяльності, за рахунок яких значно розширилися можливості оволодіння школярами основними елементами культури праці у ході вивчення усіх навчальних модулів програми, адже саме за ними педагоги здійснювали діагностування сформованості у школярів культури праці.

Дана методика спрямована на формування у школярів основних елементів культури праці: уміння і навички планувати роботу, аналізувати зразок та умови завдання, працювати в колективі, готувати робоче місце й утримувати його в порядку, економно витратити час, дотримуватися правил безпеки і гігієни праці, читати графічну документацію, економно розмічати та використовувати матеріали, уміння раціонально добирати матеріали, раціонально і правильно добирати інструменти, вимірювальні й креслярсько-графічні вміння.

За рахунок розробленої методики педагогічний процес було збагачено новим цікавим для дитини змістом і формами проведення уроків, що дало змогу прискорити оволодіння ними знаннями, уміннями і навичками, сприяти формуванню основних елементів культури праці, вмінь знаходити життєві проблеми і вирішувати їх, здійснювати такі розумові операції, як-от: аналіз, синтез, виділення головного, узагальнення, систематизація інформації тощо.

Такий підхід застосовувався в експериментальних класах, а в контрольних, де педагогічний процес не був спрямований на формування культури праці, уроки проводили за традиційною схемою.

Контрольний експеримент мав на меті перевірити та оцінити отримані результати. На цьому етапі дослідження фіксувалися зміни, які відбулися у процесі оволодіння учнями основними елементами культури праці. Так, зіставлення результатів, отриманих під час констатувального та контрольного експериментів, свідчить про те, що в учнів експериментальних груп значно

підвищився рівень сформованості основних елементів культури праці. Наприклад, в експериментальних групах кількість учнів з високим рівнем сформованості культури праці зросла з 17,7 % до 27%.

Деякі зміни відбулися і в контрольних групах, але вони були незначними. Про це свідчать дані рис. 2.

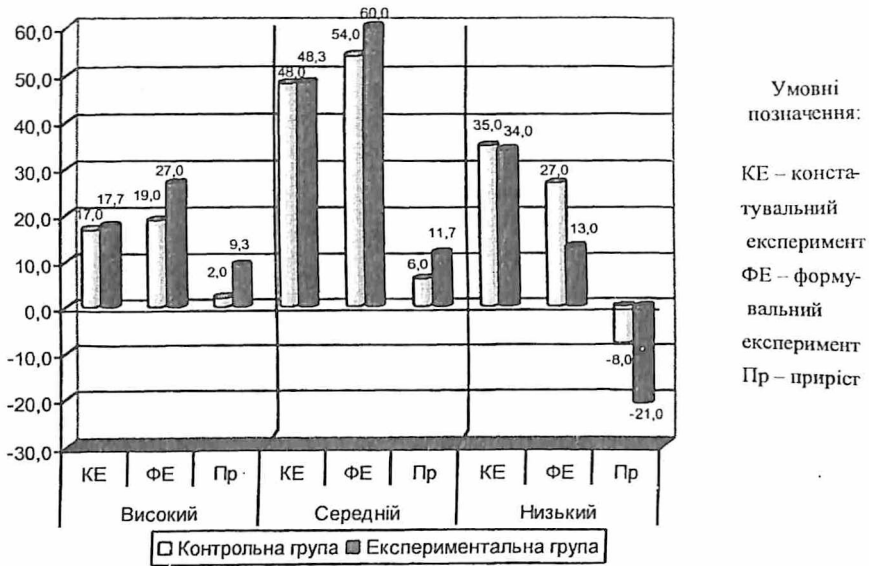

Рис.2. Діаграма динаміки формування культури праці учнів контрольних і експериментальних груп

Отже, після експерименту в контрольних групах кількість дітей з високим рівнем сформованості культури праці збільшилася на 2 %, з середнім рівнем – на 6 %, а з низьким рівнем зменшилася на 8 %. В експериментальних групах кількість школярів з високим рівнем зросла на 9,3 %, з середнім – на 11,7 %, а з низьким зменшилася на 21 %.

Для перевірки узгодженості результатів дослідження отримані результати перевірялись за допомогою методів статистичної обробки, які підтвердили правомірність робочої гіпотези та ефективність запропонованої методики формування культури праці учнів основної школи.

Проведена дослідно-експериментальна робота підтверджує висунуту гіпотезу та дає підстави сформулювати такі **висновки**:

1. На сучасному етапі становлення вітчизняної школи питання формування культури праці учнів залишається актуальною проблемою педагогічної теорії і практики. Культура є складовою гармонійного розвитку індивіда, яка неможлива без нарощення культури праці людини. У результаті дослідження встановлено, що процес трудової підготовки має значні можливості щодо формування культури праці у школярів. Незважаючи на те, що багато науковців присвятили свої дослідження даній проблемі, отримані ними результати не повною мірою відповідають вимогам сьогодення, не висвітлюють суспільно-політичних та соціально-економічних перетворень в державі та змін, що сталися в системі освіти. Це зумовлює необхідність пошуку нових шляхів вирішення даної проблеми.

2. Аналіз і узагальнення різних підходів до визначень понять „культура людини” та „культура праці”, відображених у наукових публікаціях, дали змогу визначити сутність поняття „культура праці учня”, що полягає у сукупності сформованих культуровідповідних якостей індивіда, які базуються на свідомому засвоєнні, збереженні, примноженні школярем спеціальних знань, умінь, навичок, досвіду, що зумовлюють дієвість його поглядів і переконань.

Процес формування культури праці учня доцільно розглядати як основу для подальшої самореалізації особистості, як один із шляхів підготовки молодого покоління до майбутньої трудової діяльності.

3. Як показало наше дослідження, функції культури праці складаються з: інформаційної, комунікативної, нормативної, адаптаційної, творчої, духовної, гуманістичної та світоглядної. Реалізація цих функцій у процесі формування культури праці учнів активізує емоційну, мотиваційну й інтелектуальну сфери особистості учнів і зумовлює дієвість їх поглядів, переконань тощо.

4. На основі теоретичного аналізу науково-педагогічної, методичної літератури та результатів експериментального дослідження було розроблено структуру культури праці учнів. Вона складається з мотиваційного, морально-ціннісного, естетичного, екологічного, економічного, організаційно-діяльнісного, світоглядного та контрольо-оцінного компонентів, завдяки чому охоплює усе розмаїття наявних елементів культури праці людини та розкриває їх взаємозв'язок з такими основними складовими культури, як знання, уміння і навички. Останні, в свою чергу, впливають на якість підготовки дітей до майбутньої трудової діяльності, їхню трудову мобільність і компетентність. При цьому формування культури праці особистості розглядається нами як один із видів інвестування в людський капітал у процесі навчання.

5. Результативність трудової підготовки школярів можлива за умови побудови навчального процесу на основі розробленої нами моделі формування культури праці учнів основної школи, що має базуватися на функціональному взаємозв'язку педагогічних принципів, добору форм і методів трудової

підготовки школярів на основі особистісно орієнтованого підходу. Як показала експериментальна перевірка, рівні сформованості культури праці учнів характеризуються такими вміннями і навичками, які тісно пов'язані між собою у ході трудової підготовки і є основою формування культури праці школярів. А саме: вміння і навички планувати роботу, аналізувати зразок та умови завдання, працювати в колективі, готувати робоче місце й утримувати його в порядку, економно витрачати час, дотримуватися правил безпеки і гігієни праці, читати графічну документацію, вимірювальні вміння, вміння економно розмічати та використовувати матеріал, вміння раціонально добирати матеріали, раціонально і правильно добирати інструменти, креслярсько-графічні вміння.

6. Теоретично обґрунтовано та експериментально доведено, що оволодіння учнями основними елементами культури праці буде ефективнішим за умови, що вчителями проводитимуться діагностика стану сформованості культури праці учнів за розробленими завданнями і критеріями та своєчасна корекція результатів під час трудового навчання, а також навчально-виховний процес буде здійснюватися в умовах партнерських відносин учителя та учнів.

7. Результати проведеного експерименту підтвердили, що розроблена методика формування культури праці учнів на уроках обслуговуючої праці буде ефективнішою за умов: поєднання традиційних і нетрадиційних форм і методів навчання, групових та індивідуальних форм роботи, організації проектно-технологічної діяльності, використання сучасних педагогічних технологій (рольових та ділових ігор, проблемного навчання, дискусій тощо).

8. У цілому результати дослідно-експериментальної роботи дають підстави стверджувати, що запропонована методика формування культури праці учнів основної школи є ефективною. Це підтверджує і позитивна динаміка формування культури праці в експериментальних групах. Результати проведеного дослідження окреслюють шляхи формування культури праці школярів 5-9 класів в умовах сучасної загальноосвітньої школи.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальший науковий пошук може бути пов'язаний з визначенням шляхів формування культури праці учнів основної школи в ході вивчення інших загальноосвітніх дисциплін, а також під час позакласної роботи.

Основний зміст дисертації відображено в публікаціях:

1. Ю.В. Кузьменко Категорія „культура праці” в дослідженнях науковців // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 39. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – С. 155-161.

2. Ю.В. Кузьменко Проблеми культури праці в спадщині видатних педагогів минулого // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 40. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – С. 225-229.
3. Ю.В. Кузьменко Характеристика елементів культури праці учня та їх формування в процесі трудової підготовки // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. – К., 2006. – Т.52. – С. 57-66.
4. Ю.В. Кузьменко Методичні аспекти формування культури праці учнів основної школи на уроках трудового навчання // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 41. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – С. 167-171.
5. Ю.В. Кузьменко До проблеми моделювання процесу формування культури праці школярів // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наукових праць. Випуск 9. – Київ-Вінниця: ДОВ „Вінниця”, 2006. – С. 148-153.
6. Ю.В. Кузьменко Формування культури праці учнів основної школи в процесі трудової підготовки // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Випуск № 16. – Вінниця: Друкарня „Діло”, 2006. – С. 159-163.
7. Ю.В. Кузьменко Структура культури праці учнів // Щоквартальний науково-педагогічний та економічний журнал Дрогобицького державного педагогічного університету. Молодь і ринок. – № 1 (16). – 2006. – С. 52-57.
8. Ю.В. Кузьменко Основні підходи до визначення понять „культура людини” та „культура праці” // Щоквартальний науково-педагогічний та економічний журнал Дрогобицького державного педагогічного університету. Молодь і ринок. – № 3 (13). – 2005. – С. 70-73.
9. Ю.В. Кузьменко Функції культури праці та можливості їх реалізації в процесі трудової підготовки учнів // Актуальні проблеми науково-методичного забезпечення освітньої практики в системі післядипломної педагогічної освіти / Науково-методичний збірник / За ред. М.М.Заброцького. – Київ-Житомир: ЖОШПО, 2006. – С.161-166.
10. Ю.В. Кузьменко Культура праці учнів на уроках трудового навчання // Таврійський вісник освіти. Науково-методичний журнал. – № 2 (10). – 2005. – С.192- 197.
11. Ю.В. Кузьменко Функції культури праці // Таврійський вісник освіти. Науково-методичний журнал. – № 3 (11). – 2005. – С.200-205.

12. Ю.В. Кузьменко Формування елементів культури праці учнів у процесі трудового навчання // Таврійський вісник освіти. Науково-методичний журнал. – № 4 (12). – 2005. – С.186-192.

13. Ю.В. Кузьменко, Н.В. Слюсаренко Формування культури праці учнів основної школи: Методичні рекомендації. – Херсон: Айлант, 2005. – 48 с. (Автором розроблено методичні аспекти формування культури праці учнів основної школи у процесі трудової підготовки).

14. Ю.В. Кузьменко З історії становлення культури праці // Таврійський вісник освіти. Науково-методичний журнал. – № 1 (13). – 2006. – С. 28-33.

АНОТАЦІЯ

Кузьменко Ю.В. Методика формування культури праці учнів основної школи на уроках обслуговуючої праці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2006.

Дисертаційне дослідження присвячене проблемі формування культури праці школярів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці. Автором проаналізовано сучасний стан проблеми, розроблено структуру культури праці учнів, дано опис її структурних компонентів та елементів, уточнено поняття „культура праці” та визначено суть поняття „культура праці учня”, розроблено модель формування культури праці учнів основної школи у процесі трудової підготовки та методичні рекомендації щодо її впровадження в навчально-виховний процес.

У дисертаційній роботі проаналізовано програму з трудового навчання щодо виявлення можливостей відтворення процесу формування культури праці, запропоновано комплекс методів і засобів, спрямованих на оволодіння дітьми основними елементами культури праці, визначено рівні сформованості культури праці школярів.

Ключові слова: культура праці, елементи культури праці учнів, трудове навчання, навчально-трудова діяльність, комплекс методів і засобів навчання.

АННОТАЦИЯ

Кузьменко Ю.В. Методика формирования культуры труда учеников основной школы на уроках обслуживающего труда. – Рукопись.

Диссертация является рукописью на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика трудового обучения. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006 г.

Диссертационное исследование посвящено актуальной проблеме – формирования культуры труда школьников 5-9 классов на уроках обслуживающего труда. Автором проанализировано современное состояние проблемы в общеобразовательных учебных заведениях; разработана структура культуры труда учащихся; дано описание структурных компонентов, элементов и характеристик функций культуры труда; уточнено понятие „культура труда” и определена суть понятия „культура труда ученика”; разработана модель формирования культуры труда школьников 5-9 классов в процессе трудовой подготовки, а также даны методические рекомендации относительно её эффективного внедрения в общеобразовательный процесс.

В диссертации дана характеристика таким функциям культуры труда, как познавательная, воспитательная, гуманистическая, информационная, организационная, экономическая, коммуникативная, нормативная, адаптационная, духовная, творческая, мировоззренческая. Они раскрывают функциональную взаимозависимость данного вида культуры от культуры личности.

Разработанная структура культуры труда ученика основной школы охватывает мотивационный, морально-ценностный, эстетический, экологический, технико-технологический, экономический, организационно-деятельностный, мировоззренческий и контрольно-оценочный компоненты, которые раскрывают всё разнообразие существующих элементов культуры труда человека и оказывают прямое влияние на такие основные составляющие культуры труда школьника, как знания, умения и навыки.

В работе доказано, что культура труда оказывает непосредственное влияние на подготовку детей к будущей трудовой деятельности, трудовую мобильность и трудовую компетентность. При этом формирование культуры труда личности рассматривается как одна из инвестиций в человеческий капитал в процессе обучения.

Культура труда ученика раскрывается нами как совокупность сформировавшихся культурносоответствующих качеств индивида, которые базируются на сознательном овладении, сохранении, приумножении школьником специальных знаний, умений, навыков, опыта и определяют действенность его взглядов и убеждений.

В процессе исследования установлены основные элементы культуры труда учеников, а именно: умения и навыки планировать работу, анализировать образец и условия задания, работать в коллективе, готовить рабочее место и содержать его в порядке, экономно использовать время, соблюдать правила безопасности и гигиены труда, читать графическую документацию, экономно размечать и использовать материалы, рационально выбирать материалы, рационально и правильно выбирать инструменты, измерительные и чертёжно-графические умения.

В диссертационной работе впервые представлена модель формирования культуры труда учащихся основной школы, которая включает личностно-культурное, деятельно-профессиональное и социально-историческое направления развития личности в процессе формирования данного вида культуры у школьников. Раскрыто влияние на данный процесс основных составляющих социального пространства – семьи, школы, общества. Авторская модель может быть использована педагогами школ разного типа во время трудовой подготовки учащихся.

В процессе исследования были выявлены возможности формирования культуры труда учеников, заложенные в программе трудового обучения, разработан комплекс методов и средств обучения, который способствует овладению детьми основными элементами данной культуры, а также методические рекомендации по использованию данного комплекса на уроках обслуживающего труда.

Опытно-экспериментальная работа показала положительную динамику формирования культуры труда школьников при условии внедрения в учебно-воспитательный процесс на уроках обслуживающего труда предложенной методики формирования культуры труда учащихся основной школы, в основе которой заложена модель формирования данного вида культуры в процессе трудовой подготовки. Результаты исследования показали, что в конце эксперимента в экспериментальной группе произошло значительное увеличение количества учеников, которые достигли высокого уровня культуры труда.

SUMMARY

Kuzmenko Yu. V. Methods of Labour Culture Formation in Secondary Schol Pupils at Labour Classes. – Manuscript.

The thesis is submitted for a candidate degree in pedagogical sciences, speciality 13.00.02 – the theories and methods of Labour Teaching. National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kiev, 2006.

The research work is dedicated to the problems of labour culture formation in pupils of 5-9 grades at labour classes. The author has analysed the present-day state of the given problem, designated a new structure of pupils labour culture, offered the description of its structural components and elements, specified the kernel of *the pupil labour culture* term, created a model of labour culture formation in secondary school pupils in the process of labour preparation and methodical recommendations for their practical application.

The Labour Teaching Program has been analysed with the aim to find out the ways to recreate the process of labour culture formation in the research work. There have been formed a complex of methods directed at teaching pupils the basic elements

of labour culture. There have been also defined the levels of labour culture formation in pupils of 5-9 grades.

Key words: labour culture, the elements of labour culture of pupils, labour teaching, labour activity, the complex of teaching methods.

Підписано до друку 12.10.2006 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Наклад 100 прим. Зам. № 580

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26

К90 | Б/Н
Методика формування
культури праці ч. 1
2016

Поверніть книгу не пізніше зазначеного терміну